

- La Feber, W. 2008. *America, Russia and the Cold War, 1945–2006*. N.Y.: Mc Craw-Hill.
- Mccauley, M. 2008. *Origins of the Cold War 1941–49: Revised 3rd Edition (Seminar Studies In History)*. Routledge.
- McCullough, D. 2015. *Truman*. Simon & Schuster.
- Offner, A. 2002. *Another Such Victory: President Truman and the Cold War, 1945–1953*. Stanford University Press.
- Spalding, E. E. 2017. The Enduring Significance of the Truman Doctrine. *Orbis*. Vol. 61. Issue 4. P. 561–574. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2017.08.001>
- Spalding, E. 2006. *The First Cold Warrior: Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*. University Press of Kentucky.
- Young, J. 2013. *International Relations Since 1945*. Oxford University Press.

УДК: 94(477)1987/1997

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220186

В. З. Ухач

ORCID: 0000-0002-2106-5335

Тернопільський національний економічний університет

V. Z. Ukhach

Ternopil National Economic University

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ
ЯК НАПРЯМ НАУКОВИХ СТУДІЙ 1987–1997 РР.:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС**

*Ukrainian Liberation Movement as a Scientific Studies Direction
in the Period of 1987–1997: Historiographical Discourse*

У статті аналізується усталення проблематики українського визвольного руху як напрямку наукових студій у працях сучасних вітчизняних істориків на тлі суспільно-політичних процесів другої половини 1980-х — середини 1990-х рр. Системно висвітлюються передумови вивчення, тематична спрямованість та проблеми в дослідженні історії суб'єктів українського визвольного руху кінця 1930-х — середини 1950-х рр. Простежуються етапи поступового зростання інтересу до вивчення історії національно-визвольної боротьби ОУН і УПА та потреби об'єктивної історичної та правової оцінки їх діяльності. Узагальнюються публікації, в яких увага науковців концентрувалася на висвітленні найбільш дискусійних питань історії українського визвольного руху: діяльності УПА, українсько-польських стосунків, взаємин ОУН з Німеччиною, боротьби з карально-репресивними органами радянського режиму.

Ключові слова: український визвольний рух, перебудова, незалежність, ОУН, УПА, сучасна історіографія.

The aim of this research is to analyze the evolution of the Ukrainian liberation movement as the area of scientific studies explored in the works of modern national historians published in the first half of the 80s — mid-90s of the XX century.

The research methodology is based on the principles of historicism, systematic approach, scientific objectivity, based on the usage of general scientific (analysis, synthesis, comparison, generalization) and special historical (historical-genetic, chronological, comparative-historical, historical-typological) methods.

The scientific novelty of this research is caused by the fact that the analysis which would have systematically covered the issue of the Ukrainian liberation movement is absent in modern national historiography.

The authors identified the following trends in the highlighting of the activities of the Ukrainian liberation movement. Firstly, during 1988 – 1991 in the Ukrainian society drastic social changes took place, which resulted in the evolution of values among the national historians regarding the complex question of the historical past. Secondly, the policy of Glasnost which was initiated by Gorbachov resulted in cultivated the desire of putting the forgotten questions of the OUN and the UPA on the table. Thirdly, the publications of scientists were saturated with the anticipation of the forthcoming of opening the secret archives. Additionally, the general euphoric mode of the researchers' writings alongside with naïve attitude regarding the perspectives of the further studies of the OUN and the UPA and the lack of critical analysis took place during the 80-90s. Fourth, the attempts of the Ukrainian parliament in 1993–1996 to launch an effective exploration of the activities of the OUN and UPA by initiating the establishment of governmental and temporary commissions did not yield the expected results. The reasons for this were the aggravation of the socio-economic crisis, the political confrontation and preparations for the forthcoming of presidential and parliamentary elections, and the lack of funding for the governmental research.

Keywords: Ukrainian liberation movement, restructuring, independence, OUN, UPA, modern historiography.

У сучасній українській історіографії бракує загальних праць, у яких би системно висвітлювалось усталення проблематики українського визвольного руху як окремого науково-дослідницького напрямку на межі завершальної стадії перебудовних процесів в УРСР та перших років існування незалежної України в контексті глибинних суспільно-політичних процесів, які не оминули і представників гуманітарно-суспільствознавчого циклу.

Сучасні дослідники або ж старанно оминають цей аспект, або ж у власних наукових студіях «стартують» з 1996–1997 рр., беручи за точку відліку спроби Верховної Ради України та Президента України уконституювати діяльність робочих органів, які б забезпечили фахову — історичну та правову (тут і далі курсив наш. — Авт.) оцінку діяльності насамперед Організації

українських націоналістів (далі — ОУН) та Української повстанської армії (далі — УПА). З іншого боку, навіть у ґрунтовних дослідженнях авторитетних фахівців з проблематики українського визвольного руху аналіз цього питання обмежується здебільшого фрагментарним розглядом витоків актуалізації теми українського самостійницького руху в контексті загального огляду стартових позицій сучасної, діаспорної, зарубіжної, радянської історіографії (Сухий, О. 2012, с. 17–27).

Метою статті є охарактеризувати усталення проблематики українського визвольного руху як напряму наукових студій у працях сучасних вітчизняних істориків на тлі суспільно-політичних процесів другої половини 1980 — середини 1990-х рр. Виходячи з мети, поставлено такі завдання: дослідити позиції сучасних науковців у розкритті передумов, суспільно-політичних чинників, які актуалізували потребу вивчати й готувати фаховий історичний та юридичний висновок щодо діяльності ОУН і УПА; проаналізувати тематичну спрямованість наукових публікацій з проблематики українського визвольного руху в завершальний період перебудови та перші роки незалежності; розкрити бачення спроб органів державної влади унормувати вивчення та оцінку діяльності суб'єктів українського визвольного руху серед сучасних істориків.

Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, науковості, об'єктивності, проблемності, на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, хронологічний, порівняльно-історичний) методів.

За твердженням історика Т. Лутчина, розвиток історіографії національно-визвольного руху в період перебудови визначали такі фактори: «лібералізація політичного життя, виникнення легальних громадсько-політичних об'єднань націонал-патріотичної орієнтації, які почали проголошувати гасло виходу України зі складу СРСР, різке поживлення громадського інтересу до маловідомих або заборонених сторінок вітчизняної історії, можливість обговорення проблем минулого народів СРСР, а також реабілітація жертв політичних репресій» (Лутчин, Т. 2011). Особливо жваво, на думку історика, завдяки насамперед активізації діяльності національно-патріотичних організацій у Західній Україні, після десятиліть замовчування, табування й жорстокого контролю каральних органів над будь-яким витоком інформації, реанімувалися окремі аспекти (передусім завдяки передруку діаспорних видань) історії українського визвольного руху. Перші паростки висвітлення проблематики українського визвольного руху періоду Другої світової війни та післявоєнного десятиліття в працях окремих дослідників (О. Багана, Г. Дем'яна, А. Дуди, В. Іванишина, Р. Зварича, В. Старика, В. Сергійчука), попри виконану місію популяризації історії визвольної боротьби, засвідчили шкідливість, за визначенням Ю. Киричука, «кавалерійських атак на історію» (Киричук, Ю. 2003, с. 43).

В публікаціях українських дослідників на зорі здобуття української незалежності не вдалось уникнути упередженого висвітлення подій, поверховості в аналізі суперечливих обставин появи та функціонування українського визвольного руху, часто некритичного рецепіювання на український ґрунт полемічних, суб'єктивних, політично заангажованих поглядів і концептів еміграційної (діаспорної) та зарубіжної історіографії (Лутчин, Т. 2011). На жаль, такі тенденції в українській історіографії кінця 1980 — початку 1990-х рр. пояснювалися не лише браком джерел, часу для їх осмислення (Лутчин, Т. 2011), але й теоретико-методологічним (зокрема термінологічно-поняттєвим) «паралічем» оснащеності нових історичних досліджень (Івангородський, К. 2016, с. 29).

За твердженнями київського історика О. Лисенка, на зламі 1980–1990-х рр. спостерігалася творча стагнація, проявами якої були відсутність якісно нових дослідницьких тем і засобів їх розв'язання, достатньо високий відсоток публіцистичних праць із їх гонитвою за різними «сенсаційними» відкриттями, ситуація подвійної наукової ізоляції й очевидні кризові явища в теоретико-методологічній царині (Лисенко, О. 2001, с. 166). Поділяємо міркування О. Лисенка, що тематична ніша пов'язана з висвітленням діяльності суб'єктів українського визвольного руху (яка, на нашу думку, з початком 1990-х рр. фокусувалася на оцінці діяльності тільки ОУН та УПА. — *Авт.*), на завершальному етапі перебудови й перших років незалежності «перетворилася на «зону підвищеної сейсмічності» і в суспільній, і в науковій думці» (Лисенко, О. 2001, с. 167). Причини такого стану, на думку О. Лисенка, полягали в такому. По-перше, розвал союзнаї держави дав вітчизняній історичній науці змогу швидко заповнити альтернативний вакуум у розкритті вузлових питань історії ОУН та УПА на протигагу радянській версії, панівній протягом десятиліть існування тоталітарної системи. По-друге, «на відміну від діаспорного дуалістичного міфу (бандерівського й мельниківського варіантів), вітчизняна концепція історії самостійницького руху творилася як цілісна, більш обґрунтована документально та менш заідеологізована» (Лисенко, О. 2001, с. 172). Проте і їй не вдалось уникнути рис притаманних міфу, завдяки появі публіцистичного пласту, яким підіграли окремі професійні історики. Якщо й пояснити прагнення останніх швидко справцювати на популяризаторській, просвітницькій ниві, то сьогодні ці «гарячі пиріжки» закам'яніли і можуть цікавити лише бібліографістів (Киричук, Ю. 2003, с. 43).

З одного боку, до цього певною мірою виявилася причетною держава, яка в реакції на суспільні запити, особливо від західних областей України, стимулювала пошуки аргументації правочинності й наступності української державності (Лисенко, О. 2001, с. 172). З іншого боку, не тільки державні структури, але й окремі політичні сили виявили жваву зацікавлен-

ність такою книжковою науковою продукцією для реалізації власних цілей, зокрема остаточної дискредитації боротьби ОУН і УПА, щоб, спираючись на думку значної частини «свого» електорату, домогтися юридичного закріплення негативних оцінок діяльності цих суб'єктів українського самостійницького руху на законодавчому рівні або заблокувати унормування правового статусу борців за незалежність України у ХХ ст.

Сучасні історики наголошують, що з 1987 р. почалась активна фаза трансформації в Україні. Як зазначив С. Кульчицький, 1987 р. започаткував другий етап перебудови, що тривав до 1988 р. і відбувався під гаслом «Більше демократії» (Кульчицький, С. 2015). 1990 р. став «роком корінного перелому», зламним і для історичної науки (Колесник, І. 2016, с. 16). 1991 р. було скасовано Голвліт як орган цензури, а на рік раніше (1990 р.) було затверджено «Республіканську програму розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР», що, за слухним твердженням І. Колесник, не либула ще унікальним історіографічним явищем, але й заманіфестувала новий протокол відносин істориків і влади (Колесник, І. 2016, с. 14). Затверджена практично без змін за Постановою ЦК КПУ, програма в переліку новацій, фактично вперше за роки радянської влади, давала зелене світло й на дослідження проблеми «ОУН-УПА в роки Великої Вітчизняної війни» (Колесник, І. 2016, с. 18, 22). Науковці наголошують на розгортанні наприкінці 1980-х рр. інформаційного буму, пов'язаного з ліквідацією так званих білих плям історії, поширенням сумної правди про події минулого (Котигоренко, В. 2012, с. 499).

Проведені вперше на демократичній основі вибори до Верховної Ради УРСР та місцевих рад у березні 1990 р., які комуністи програли в трьох галицьких областях, дали рупору тогочасного національно-демократичного руху — Народному Руху України (далі — НРУ) — змогу порушити питання про політичну реабілітацію ОУН і УПА (Гриценко, О. 2017, с. 116).

Власне першість західноукраїнських земель у просуванні демократизації позначалася збереженими в пам'яті людей традиціями національно-визвольних змагань 1920–1950-х рр. Саме тому національно-демократичні ініціативи генерувалися передусім там і потужними імпульсами поширювалися на інші терени республіки (Смолій, В. 2016, с. 70). Так, напередодні відновлення видання «Українського вісника» (у серпні 1987 р.) В. Чорновіл звернувся до М. Горбачова з відкритим листом, у якому вмістив опис діяльності українського збройного руху 1940–1950-х рр. як ланки української визвольної боротьби ХХ ст. В. Чорновіл порушив тему українського самостійницького руху в часи, коли устої радянського ладу здавалися непорушними, і був одним із перших, хто відкрито в УРСР «... заявив про законність української визвольної боротьби ...» (Деревінський, В. 2017, с. 448, 452).

Реакцією на «запити» галичан, як зазначає С. Кульчицький, було звернення керівників трьох відділів ЦК КПРС 28 серпня 1990 р. до Секретаріату ЦК з доповідною «Про суспільно-політичну обстановку в західних областях України». Компарти́йний московський бомонд давав «добро» на старт ідеологічно-пропагандистської кампанії з використанням «потрібних» документів партійних архівів, КДБ-МВД, партійної преси, ЗМІ «...о действиях бандеровцев под руководством спецслужб фашистской Германии и других стран» (Організація українських... 2005, с. 5). На основі висловлених у науковій записці пропозицій секретаріат ЦК КПРС прийняв 17 січня 1991 р. розгорнуту постанову «Про спроби політичної реабілітації Організації українських націоналістів і Української повстанської армії в західних областях Української РСР» (Організація українських... 2005, с. 5–6). За твердженням О. Гриценка, основна ідея прийняття компарти́йної постанови полягала в недопущенні будь-яких спроб політичної реабілітації «злочинної» бандерівської організації, що «співпрацювала» зі спецслужбами нацистської Німеччини та інших ворожих країн (Гриценко, О. 2017, с. 116–117). Проте зупинити ці процеси в західних областях УРСР компарти́йні структури вже не могли, й не тільки з причин поступової втрати владних важелів і довіри в регіоні, але насамперед завдяки активній діяльності новостворених громадських організацій «комбатантів» УПА, початком політичної меморіалізації й героїзації ОУН та УПА (Гриценко, О. 2017, с. 117). Помітну роль у національному відродженні в західних областях України відіграла й Галицька асамблея. Зокрема, друга Галицька асамблея 5 вересня 1991 р. в м. Тернополі з-поміж інших рішень прийняла ухвалу «Про політичну та історичну оцінку національно-визвольних змагань ОУН-УПА» (Яковина, М.).

Після прийняття Акта проголошення незалежності України та його підтримки народом на грудневому 1991 р. Всеукраїнському референдумі, ветерани УПА, політичні, громадсько-політичні організації, особливо ті, які вважали себе правонаступниками історичної ОУН, порушили питання про визнання Української повстанської армії воюючою стороною у Другій світовій війні. Українські праворадикальні організації, які зі здобуттям незалежності України проходили становлення та відновлення діяльності на рідних землях (Андрющенко, Є. 2015), аргументували свої вимоги твердженнями, що члени націоналістичного підпілля та вояки повстанської армії ще задовго до постання незалежної держави жертовно вели національно-визвольну боротьбу проти окупантів українських земель за створення Української Самостійної Соборної Держави (Організація українських... 2005, с. 6).

Прорадянські ветеранські організації, відчуваючи побратимське плече політичних структур лівого спрямування, наполягали на збереженні оцінок ОУН і УПА, які директивно встановили компарти́йні структури Москви. Представники прорадянських ветеранських організацій вимагали заборо-

нити висвітлювати в шкільних підручниках боротьбу сил самостійницького руху, яких на рівні з радянськими партизанами представляли як учасників руху опору; збереженні незмінними радянських ідеологічних кліше про членів ОУН та УПА як зрадників і запеклих ворогів українського народу, прислужників нацистського режиму (Організація українських... 2005, с. 6).

Новим етапом в утвердженні проблематики українського національно-визвольного руху як напряму наукових студій, на думку вітчизняних науковців, став 1992 р. Восени 1992 р., вперше на українських землях після здобуття незалежності, з залученням комбатантів, що проживали у вільному світі, було відзначено 50-річчя УПА, що без перебільшення, як стверджує С. Кульчицький, надало проблемі ОУН та УПА загальнонаціональної ваги (Організація українських... 2005, с. 6). Прихильники та противники визнання УПА в 1992–1993 рр. провели автономно низку наукових заходів (зокрема, в багатьох містах Галичини відбулися «урочисті академії», з'явилися вулиці Героїв УПА, розпочали встановлювати пам'ятники очільникам українського визвольного руху — С. Бандері, Р. Шухевичу (Гриценко, О. 2017, с. 117)), напрацювавши на них протилежні за змістом висновки, які, на жаль, не наближали обидві сторони, як це свого часу відбулося в низці європейських країн, до діалогу, пошуку примирення з метою консолідації українського суспільства.

З початком нового 1993 р. у це втрутилась і Верховна Рада України. За пропозицію парламентської комісії оборони й державної безпеки з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю Президія Верховної Ради України ухвалила Постанову «Про перевірку діяльності ОУН-УПА» (Кугутяк, М. & Кобута, С. 2008, с. 60). На Міністерство юстиції покладалося завдання створити урядову комісію, яка б втілювала окреслені в постанові завдання (Організація українських... 2005, с. 6). Міністерству юстиції, Академії наук України, Міністерству закордонних справ, Академії внутрішніх справ, Службі безпеки України, Генеральній прокуратурі, Верховному суду України разом із відповідними державними установами доручалося «провести перевірку та вивчення цього питання і подати Президії Верховної Ради України *юридично та історично* обґрунтовані висновки» (Кугутяк, М. & Кобута, С. 2008, с. 60).

Лише 14 червня 1994 р. Міністерство юстиції спромоглося скликати нараду, на якій було висловлено пропозицію створити дослідну групу з вивчення питання, залучивши до неї позапартійних істориків (Організація українських... 2005, с. 6). В цілому до суттєвих результатів у вивченні та формуванні обґрунтованих висновків у цей період не дійшло. Очевидно, на заваді стали кризові явища в країні, дострокові вибори, напруження у відносинах між гілками влади, відсутність фінансування. Проте, як слушно зауважив С. Кульчицький, досягненням було те, що вперше на урядовому рівні

визнали за необхідне здійснити «...науково-дослідну роботу з проблеми ОУН-УПА, починаючи з первинного етапу — вивчення архівних матеріалів» (Організація українських... 2005, с. 6).

У 1991–1996 рр., незважаючи на спроби насамперед українського парламенту внормувати вивчення питань, пов'язаних із перевіркою діяльності ОУН і УПА (Організація українських... 2005), це не принесло ніяких реальних результатів, завівши українські владні інституції в політичний «клінч» (Патриляк, І. 2017). На заваді розробці юридичного (наголосимо, що своєї частки роботи правники не виконали досі, а правові аспекти оцінки діяльності суб'єктів українського визвольного руху часів Другої світової війни та післявоєнного періоду досі залишаються, за винятком окремих досліджень науковців, які розробляли цю нішу в контексті власних наукових уподобань (Мамонтов, І. 2016), слабкою ланкою в сучасній історіографії. — *Авт.*) та історичного висновків, на нашу думку, стали протилежні погляди на проблему ОУН і УПА парламентських політичних сил (Організація українських... 2005, с. 7), відсутність належного фінансового забезпечення (Федоренко, В. & Білий, О. & Дрьомов, С. та ін. 2008, с. 16), і безперебійності нерішучість, своєрідна електоральна боязнь відповідальних владних керівників рішуче взятися за об'єктивне розв'язання цього питання.

Неспроможність тимчасової парламентської комісії вирішити питання, змусила Президента України Л. Кучму 28 травня 1997 р. дати доручення створити Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА на чолі з тодішнім прем'єр-міністром В. Смолієм (Кугутяк, М. & Кобута, С. 2008, с. 64). Постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. за № 1004¹, комісія на чолі з віце-прем'єр-міністром і низкою міністрів, голови СБУ, Генпрокурора (за згодою), президента НАН та керівників Інституту історії України й Інституту стратегічних досліджень, обох ветеранських об'єднань (за згодою) (Організація українських... 2005, с. 7), мала за мету «вивчення питань, пов'язаних з діяльністю ОУН-УПА, і підготовка історично та юридично обґрунтованих висновків щодо її діяльності»².

Тематична палітра наукових уподобань вітчизняних істориків у 1991–1997 рр. стосувалася створення й визвольної боротьби Української повстанської армії (Білинський, А, 1992, с. 12–13); боротьби націоналістичного підпілля та УПА з радянськими карально-репресивними силовими органами (Андрусин, Т. 1992, с. 55–67); відносин ОУН, УПА з Німеччиною (Коваль, В. 1993, с. 200–225); українсько-польських відносин у роки Другої світової війни та післявоєнного часу (Голобуцький, О, 1993, с. 183–186); регіональних аспектів визвольної боротьби суб'єктів самостійницького руху

¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА» від 12 вересня 1997 р., № 1004. URL : <https://cutt.ly/tjYJTKL> [Accessed 16.07.2018].

² Постанова Кабінету Міністрів України «Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА» від 12 вересня 1997 р., № 1004. URL : <https://cutt.ly/tjYJTKL> [Accessed 16.07.2018].

(Арсенич, П. 1993, с. 58–62). У дослідженнях помітне зосередження наукової уваги істориків на найбільш дражливих питаннях історії ОУН, УПА, активне використання напрацювань українських діаспорних істориків, здебільшого слабе використання архівних джерел, міждисциплінарних методологічних підходів. Особливо помітним був вплив тодішньої політичної кон'юнктури протистояння політичних сил, що безпосередньо позначалося на спробах подати об'єктивну картину визвольної боротьби.

Таким чином, системний аналіз наукових публікацій кінця 1980 — початку 1990-х рр. з історії українського визвольного руху 1939 — середини 1950-х рр. дає змогу виокремити такі узагальнення.

По-перше, в 1988–1991 рр. у вітчизняному суспільствознавстві відбулися суттєві зміни, які призвели до еволюції ціннісних підвалин вітчизняних істориків в оцінці складних питань історичного минулого (Рафальський, І. О. 2016), творчого пошуку самовизначення та самооцінки українських істориків, якісних змін у їхніх працях на нових організаційних і теоретичних принципах (Колесник, І. 2016, с. 17).

По-друге, дрейфування горбачовської перебудови в бік демократії, виявило загострене бажання суспільства, насамперед у західних областях, до реанімування десятиліттями табуйованих питань історії національного-визвольного руху, особливо історії ОУН і УПА (Сухий, О. 2012, с. 17). Інформаційний голод у цій тематичній царині, зрозуміло, на початковому етапі вивчення проблематики українського визвольного руху, призвів до рецепіювання й уведення в науковий обіг насамперед діаспорних видань (Мірчук, П. 1968), а заодно перенесення до сучасної української історіографії полемічних, суб'єктивних, політично заангажованих поглядів і концепцій еміграційної й зарубіжної історіографії (Лутчин, Т. 2011). З іншого боку, попри суттєві наукові вади, праці діаспорних істориків формували нову атмосферу пошуку, осмислення, оцінки національно-визвольної боротьби націоналістичного підпілля та Української повстанської армії (Сухий, О. 2012, с. 19). Особливу увагу українські історики з початком 1990-х рр. приділяли публікації матеріалів архівних документів, зокрема в рамках «Літопису нескореної України» (Лялька, Я. 1993) та «Літопису УПА» (Ріпецький, М. 1993).

По-третє, наукова увага здебільшого концентрувалася на висвітленні боротьби УПА, українсько-польських відносин, взаєминах націоналістичного підпілля, повстанської армії з Німеччиною, питанням «двофронтової» боротьби, протиборству ОУН і УПА з карально-силовими органами радянського режиму в завершальні роки Другої світової війни та в післявоєнний період. На етапі, що тривав з кінця 1980-х до середини 1990-х рр., помітне «ейфорійне зацікавлення діяльністю УПА у суспільстві» з «малокритичним ставленням до джерел та історіографії (насамперед діаспорної), постійним очікуванням відкриття таємних архівних матеріалів» (Сухий, О. 2012, с. 19).

По-четверте, спроби, насамперед, українського парламенту в 1993–1996 рр. запустити дієву перевірку діяльності ОУН, УПА через ініційованя створення урядових, тимчасових комісій не дали очікуваних результатів. Причинами цього було загострення соціально-економічної ситуації, політична криза й підготовка до дострокових президентських і парламентських виборів, конституційні складнощі, брак фінансування, подальша перманентна конфронтація в суспільстві щодо цього питання. Президентське доручення від 28 травня 1997 р. створити Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА започаткує якісно новий етап вивчення діяльності суб'єктів українського визвольного руху, а ця проблематика стане одним з пріоритетних напрямків наукових досліджень сучасних українських істориків.

Андрусин, Т. 1992. П'ять документів до історії національно-визвольної боротьби на Львівщині (1944–1947 рр.). *Україна в минулому*. Вип. 3. С. 55–67.

Андрюшенко, Є. С. 2015. *Українські праворадикальні організації у контексті суспільно-політичних процесів (кінець 1980-х — 2015 р.)*: автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01. історія України. Запоріжжя: Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет». С. 284.

Арсенич, П. 1993. *Сторінки збройної боротьби УПА на Прикарпатті. Матеріали наукової конференції «ОУН і УПА (історія, уроки, сучасність)», 16–17 січня 1993 р.*, м. Івано-Франківськ. Стрий. С. 58–62.

Білінський, А. 1992. Світло й тіні ОУН-УПА. *Голос України*. С. 12–13.

Голобуцький, О. 1993. *УПА й поляки: довгий шлях до порозуміння. Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 25–26 серпня 1992 р. Київ: Інститут історії України НАН України. С. 183–186.

Гриценко, О. 2017. *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підрунтя, послання, реалізація, результати*. 1st ed. Київ: К.І.С.

Деревінський, В. 2017. Висвітлення боротьби ОУН і УПА у відкритому листі В'ячеслава Чорновола до Генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 53. С. 448, 452.

Івангородський, К. В. 2016. Українська національна історіографія 1990-х рр. у сприйнятті сучасних українських істориків. *Вісник Черкаського університету*. № 3–4. С. 29, 39.

Киричук, Ю. 2003. *Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика*. 1st ed. Львів: Добра справа.

Коваль, В. 1993. *ОУН-УПА і Німеччина. Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 25–26 серпня 1992 р. Київ: Інститут історії України НАН України. С. 200–225.

Колесник, І. 2016. *Інститут історії України. Нове українське відродження*. 1st ed. Київ: Інститут історії України НАН України.

Колесник, І. 2016. *Український історик та Влада: точка неповернення. Історик і Влада*. Колективна монографія. 1st ed. Київ: Інститут історії України НАН України.

Котигоренко, В. 2012. *Національні рухи в суспільних процесах в Україні на межі 1980-х — 1990-х років. Національне питання в Україні ХХ–ХХІ ст.: історичні нариси*. 1st ed. Київ: Ніка-Центр.

Кугутяк, М. & Кобута, С. 2008. Політико-правові підстави визнання ОУН та УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. *Галичина*. № 14. С. 60.

Кульчицький, С. 2015. *Історичні передумови переростання перебудови в національну революцію (1989–1991 р.)*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/KjYHOz> [Accessed 03.09.2018].

Лисенко, О. Є. 2001. Дослідження історії Другої світової війни у сучасній Україні: основні тенденції та перспективи. *Український історичний журнал*. № 4. С. 166–167, 172.

Лутчин, Т. 2011. Проблематика дослідження українського національно-визвольного руху другої половини ХХ століття. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2011. Вип. 1. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/SjYHPWz> (Accessed 22.08.2018 р.).

Лялька, Я. 1993. *Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади*. 1st ed. Львів: Інститут українознавства Академії наук України. Кн 1.

Мамонтов, І. О. 2016. *Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х — 1950-х рр.: історико-правове дослідження*. Дис. на здоб. ... к.ю.н.: 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». С. 230.

Мірчук, П. 1968. *Нарис історії ОУН*. Т. 1.

Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси. 2005. 1st ed. Київ: Наукова думка.

Патриляк, І. К. 2017. *Дослідник важких питань вітчизняної історії*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/KjYHA7v> [Accessed 14.07.2018].

Рафальський, І. О. 2016. *Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи*. 1st ed. Київ; Ніжин: Лисенко М. М.

Ріпецький, М. 1992. *Літопис Української Повстанської Армії*. 1st ed. Торонто; Львів: Літопис УПА. Т. 23.

Сухий, О. 2012. Український визвольний рух періоду Другої світової війни та післявоєнного часу в сучасній українській історіографії. *Мандрівець*. № 4. С. 17–27.

Федоренко, В. Л. & Білий, О. В. & Дрьомов, С. В. та ін. 2008. Проблеми законодавчого забезпечення реабілітації вояків Української повстанської армії, які постраждали від політичних репресій радянської влади. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (8). С. 16.

Яковина, М. М. *Галицька асамблея*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/NjYHDA> [Accessed 24.10.2018].

Andrusyshyn, T. 1992. Piat dokumentiv do istorii natsionalno-vyzvolnoi borotby na Lvivshchyni (1944–1947 rr.) [Five Documents for the History of the National Liberation Struggle in Lviv Region (1944–1947)]. *Ukraina v mynulomu*. Vyp. 3. S. 55–67. [in Ukrainian]

Andriushchenko, Ye. S. 2015. *Ukrainski pravoradykalni orhanizatsii u konteksti suspilno-politychnykh protsesiv (kintsia 1980-kh — 2015 r.) [Ukrainian Far-Right Organizations in the Context of Socio-Political Processes (End of 1980–2015)]: avtoref. dys. ... k. i. n. 07.00.01. istoriia Ukrainy. Zaporizhzhia: Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Zaporizkyi natsionalnyi universytet»*. S. 284. [in Ukrainian]

Arsenych, P. 1993. *Storinky zbroinoi borotby UPA na Prykarpatti. Materialy naukovoi konferentsii «OUN i UPA (istoriia, uroky, suchasnist)» [The Pages of the UPA Armed Struggle in the Carpathian Region. Materials of the Scientific Conference «OUN and UPA (History, Lessons, Modernity)», January 16–17, 1993]*, 16–17 sichnia 1993 r., m. Ivano-Frankivsk. Stryi. S. 58–62. [in Ukrainian]

Bilynskyi, A. 1992. Svitlo y tini OUN-UPA [The Light and Shadows of the OUN-UPA.]. *Holos Ukrainy*. S. 12–13. [in Ukrainian]

Holobutskyi, O. 1993. *UPA y poliaky: dovhyi shliakh do porozuminnia. Ukrainska povstanska armia i natsionalno-vyzvolna borotba v Ukraini u 1940–1950 rr. [UPA and Poles: A Long Way To Understanding. Ukrainian Insurgent Army and National Liberation Struggle in Ukraine in 1940–1950]*. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. Kyiv, 25–26 serpnia 1992 r. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. S. 183–186. [in Ukrainian]

Hrytsenko, O. 2017. *Prezydenty i pamiat. Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty [Presidents and memory. Policy of the memory of the presidents of Ukraine (1994–2014): background, message, implementation, results]*. 1st ed. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]

Derevynskyi, V. 2017. Vysvitlennia borotby OUN i UPA u vidkrytomu lysti Viacheslava Chornovola do Heneralnoho sekretaria TsK KPRS Mykhaila Horbachova [Coverage of the OUN and UPA Struggle in an Vyacheslav Chornovil's Open Letter to the General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union, Mikhail Gorbachev]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*. Vyp. 53. S. 448, 452. [in Ukrainian]

Ivanhorodskyi, K. V. 2016. *Ukrainska natsionalna istoriohrafia 1990-kh rr. u spryiniatti suchasnykh ukrainskykh istorykiv [Ukrainian National Historiography of the 1990's in the Perception of Contemporary Ukrainian Historians]*. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. № 3–4. S. 29, 39. [in Ukrainian]

Koval, V. 1993. *OUN-UPA i Nimechchyna. Ukrainska povstanska armia i natsionalno-vyzvolna borotba v Ukraini u 1940–1950 rr. [OUN-UPA and Germany. Ukrainian Insurgent Army and National Liberation Struggle in Ukraine in 1940–1950]*: Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. Kyiv, 25–26 serpnia 1992 r. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. S. 200–225. [in Ukrainian]

Kolesnyk, I. 2016. *Instytut istorii Ukrainy. Nove ukrainske vidrodzhennia [Institute of History of Ukraine. New Ukrainian Renaissance]*. 1st ed. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian]

Kolesnyk, I. 2016. *Ukrainskyi istoryk ta Vlada: tochka nepovernennia. Istoryk i Vlada: Kolektyvna monohrafia. [Ukrainian Historian and Authorities: Point of no Return. Historian and Authorities]*: Collective monograph. 1st ed. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian]

Kotyhorenko, V. 2012. *Natsionalni rukhy v suspilnykh protsesakh v Ukraini na mezhi 1980-kh — 1990-kh rokiv: Natsionalne pytannia v Ukraini XX–XXI st.: istorychni narysy [National Movements in Social Processes in Ukraine on the Verge of the 1980s — 1990s. The National Question in Ukraine of the XX–XXI Centuries: Historical Essays]*. 1st ed. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]

Kyrychuk, Yu. 2003. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian National Movement of the 40s and 50s of the XX Century: Ideology and Practice]*. 1st ed. Lviv: Dobra sprava. [in Ukrainian]

Kuhutiak, M. & Kobuta, S. 2008. *Polityko-pravovi pidstavy vyznannia OUN ta UPA voiuuchoiu stononoiu u Druhii svitovii viini [Political and Legal Grounds for the Recognition of the OUN and the UPA as a Warring Party in the Second World War]*. *Halychyna*. № 14. S. 60. [in Ukrainian]

Kulchytskyi, S. 2015. *Istorychni peredumovy pererostannia perebudovy v natsionalnu revoliutsiiu (1989–1991 r.) [Historical prerequisites for the transformation of the restructuring*

into a national revolution (1989–1991)]. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/KjYHOhZ> [Accessed 03.09.2018]. [in Ukrainian]

Lysenko, O. Ie. 2001. Doslidzhennia istorii Druhoi svitovoi viiny u suchasni Ukraini: osnovni tendentsii ta perspektyvy [Research of the History of the Second World War in Modern Ukraine: Main Tendencies and Perspectives]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 166–167, 172. [in Ukrainian]

Lutchyn, T. 2011. Problematyka doslidzhennia ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu druhoi polovyny XX stolittia [Research Problems of the Ukrainian National Liberation Movement of the Second Half of the XX Century]. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2011. Vyp. 1. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/SjYHPWz> (Accessed 22.08.2018 p.). [in Ukrainian]

Lialka, Ya. 1993. *Litopys neskorenoi Ukrainy: Dokumenty, materialy, spohady* [Chronicle of Unconquered Ukraine: Documents, Materials, Memoirs]. 1st ed. Lviv: Instytut ukrainoznavstva Akademii nauk Ukrainy. Kn 1. [in Ukrainian]

Mamontov, I. O. 2016. *Ukrainskyi natsionalistychnyi rukh u protystoianni antydemokratychnym rezhymam u 1920-kh — 1950-kh rr.: istoriko-pravove doslidzhennia* [Ukrainian Nationalist Movement in the Struggle Against Anti-Democratic Regimes in the 1920s — 1950s: Historical and Legal Research]. Dys. na zdob. ... k. iu. n.: 12.00.01 — teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika». S. 230. [in Ukrainian]

Mirchuk, P. 1968. *Narys istorii OUN. [Essay on the History of the OUN]*. T. 1. [in Ukrainian]

Orhanizatsiia ukrainskyi natsionalistiv i ukrainska povstanska armii. *Istorychni narysy [The Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. Historical Essays]*. 2005. 1st ed. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Patryliak, I. K. 2017. *Doslidnyk vazhkykh pytan vitchyznianoi istorii [The Researcher of Complicated Questions of National History]*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/KjYHA7v> [Accessed 14.07.2018]. [in Ukrainian]

Rafalskyi, I. O. 2016. *Natsionalno-derzhavne samovyznachennia Ukrainy: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vplyvy* [National and State Self-Determination of Ukraine: Internal Factors and External Influences]. 1st ed. Kyiv; Nizhyn: Lysenko M. M. [in Ukrainian]

Ripetskyi, M. 1992. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoj Armii* [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army]. 1st ed. Toronto; Lviv: Litopys UPA. T. 23. [in Ukrainian]

Sukhyi, O. 2012. Ukrainskyi vyzvolnyi rukh periodu Druhoi svitovoi viiny ta pislivoiennoho chasu v suchasni ukrainskii istoriografii [Ukrainian Liberation Movement in the Period of the Second World War and Post-War time in Modern Ukrainian Historiography]. *Mandrivets*. № 4. S. 17–27. [in Ukrainian]

Fedorenko, V. L. & Bilyi, O. V. & Dromov, S. V. ta in. 2008. Problemy zakonodavchoho zabezpechennia rehabilitatsii voiakiv Ukrainiskoi povstanskoj armii, yaki postrazhdaly vid politychnykh represii radianskoj vlady [Problems of Legislative Maintenance of Ukrainian Insurgent Army Soldiers Rehabilitation Who Suffered From Political Repressions of Soviet Power Problems]. *Stratehichni priorytety*. № 3 (8). S. 16. [in Ukrainian]

Yakovyna, M. M. *Halytska asambleia [Galician Assembly]*. [Online] Available at: <https://cutt.ly/NjYHDA> [Accessed 24.10.2018]. [in Ukrainian]